

Informele economie en migratie

Boels Dominique¹ en Cools Marc²

1. Inleiding

Algemeen genomen verwijst de informele economie naar de niet-geregistreerde economie. Zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek toont aan dat informele economische activiteiten over de hele wereld deel uitmaken van het dagelijkse leven (Schneider & Buehn, 2009; Shapland & Ponsaers, 2009a). Hoewel onderzoek diverse negatieve gevolgen van de informele economie³ identificeert, biedt deze economie ook belangrijke voordelen aan zijn deelnemers. Zo wordt de informele economie vaak beschouwd als een overlevingseconomie voor economisch, maatschappelijk en/of sociaal kwetsbare personen die in de reguliere economie geen werk of inkomen (kunnen) vinden (Shapland & Ponsaers, 2009b). Migranten, al dan niet illegaal, kunnen omwille van diverse redenen tot deze groep personen behoren.

Deze bijdrage - die kadert binnen ons onderzoek naar de informele economie in drie tewerkstellingssectoren (seizoenarbeid, straatverkoop en seks werk)⁴ - spitst zich toe op de relatie tussen informele economie en economische migratie in de seizoenarbeid in de Limburgse fruitsector. Meer bepaald onderzoeken we in welke mate economische migratie voorkomt in deze case en hoe deze zich verhoudt tot de formele en informele economie in de case. Er wordt gestart met een conceptueel kader, waarin de begrippen informele economie en migratie worden besproken. Vervolgens worden onze voorlopige onderzoeksresultaten besproken⁵. Het vierde onderdeel bespreekt de voornaamste actoren in de strijd tegen de sociale fraude. Immers, uit ons onderzoek is vooralsnog gebleken dat de informaliteit in de case de vorm aanneemt van sociale fraude. Na het besluit wordt de bijdrage afgesloten door een uitleiding waarin Marc Cools vanuit een rechtseconomische positie reflecteert over de informele economie.

2. Conceptueel kader

2.1 Informele economie

De informele economie is een betrekkelijk vaag (Henry & Sills, 2006) en allesomvattend concept (Lippens & Ponsaers, 2006). Hoewel wetenschappers tot op heden geen consensus hebben bereikt m.b.t. een duidelijke, allesomvattende definitie van de informele economie (Slot, 2010), heerst er wel consensus over de opvatting dat de informele economie grofweg beschouwd kan worden als het omgekeerde van de formele economie. Aldus wordt de informele economie opgevat als de economie die niet gereguleerd en geregistreerd is (Adriaenssens et al., 2009; Chen et al., 2001; Dobovsek, 2009; Dell'Anno, 2003). Hoewel het onderscheid tussen de formele en informele economie in theorie duidelijk is, blijken beide vormen in de praktijk frequent door elkaar te lopen (Renooy, 1990).

In ons onderzoek beschouwen wij - op basis van een literatuurstudie - de informele economie als de economie die niet officieel is gereguleerd, gehandhaafd en geregistreerd. Hierbij sluiten we criminele

¹ Doctoraatsstudente aan de Universiteit Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Vakgroep strafrecht en criminologie. Lid van de onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA) en de associatieonderzoeksgroep Governance of Security (GofS).

² Hoofddocent aan de Universiteit Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Vakgroep strafrecht en criminologie. Lid van de onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA) en de associatieonderzoeksgroep Governance of Security (GofS).

³ Vbn zijn verminderde inkomsten voor de staat (Europese Commissie, 2007), wat op zijn beurt de mogelijkheden van de staat beïnvloedt om publieke goederen te voorzien (Bayer, 2006); oneerlijke concurrentie voor de formele markt (Vande Walle & Ponsaers, 2006).

⁴ In elke sector wordt één case geselecteerd. Momenteel (december 2011) zijn we bezig met case 1: seizoenarbeid in de fruitsector in zuid-Limburg (Haspengouw).

⁵ Aangezien onze casestudie naar de seizoenarbeid nog niet volledig is afgerond, kunnen we enkel onze voorlopige resultaten weergeven.

activiteiten uit, door activiteiten die een inbreuk inhouden op de bepalingen uit het Strafwetboek niet op te nemen in onze definitie. Aldus worden volgende activiteiten in ons onderzoek beschouwd als informele economie: 1) economische activiteiten voor dewelke geen beleid⁶ bestaat en 2) economische activiteiten voor dewelke een beleid bestaat, maar die niet conform dit beleid zijn, met uitsluiting van activiteiten die de Belgische strafwetgeving met de voeten treden.

2.2 Migratie

Onder migratie wordt de verplaatsing van woonplaats van personen verstaan, ongeacht de motieven die de basis vormen voor deze verplaatsing (CGKR, 2008, p.172). Hoewel deze omschrijving gekenmerkt wordt door een opvallende eenvoud, is het eeuwenoud fenomeen van migratie allesbehalve eenvoudig te begrijpen, te beschrijven en te reguleren.

2.2.1 Omvang en evolutie legale migratie

Om een duidelijk zicht te krijgen op de omvang en evolutie van de legale migratie, moet het beschikbare cijfermateriaal omtrent vreemdelingen⁷, nieuwe Belgen en asielaanvragen in samenhang bekeken worden.

Op 1 januari 2010 telde België 10.839.905 inwoners, waarvan 1.057.666 vreemdelingen (CGKR, 2011). Ondanks de (economische) immigratiestop in 1974⁸ bleef het aantal vreemdelingen in België stijgen tot in 1980⁹ (Perrin, 2006b). Hoewel het migratiesaldo¹⁰ ook na 1980 constant bleef stijgen (CGKR, 2011), stagneert de populatie vreemdelingen sedert een twintigtal jaar (CGKR, 2008). Deze vaststelling lijkt contradictorisch, maar kan verklaard worden doordat een groot aantal vreemdelingen onder invloed van verscheidene versoepelingen in het Belgisch nationaliteitsrecht de Belgische nationaliteit hebben verkregen (de nieuwe Belgen). Vooral niet-EU onderdanen hebben van deze maatregelen gebruik gemaakt¹¹ (CGKR, 2011), wat verklaart waarom de populatie vreemdelingen in België voornamelijk uit EU-onderdanen bestaat (CGKR, 2011). Op 1 januari 2010 telde België 837.000 nieuwe Belgen (CGKR, 2011).

In 2008 werden in totaal 12.252 asielaanvragen ingediend; in 2009 waren dit er al 17.186 en in 2010 bedroeg het aantal asiolverzoeken 19.941 (CGKR, 2011). Nochtans maakt België momenteel een periode door waarin het aantal asiolverzoeken vrij laag is (CGKR, 2010a). Asielaanvragen zijn hoofdzakelijk afkomstig van personen uit landen die gekenmerkt worden door conflicten, politieke instabiliteit, etnische spanningen en andere moeilijke levensomstandigheden. Sedert 2007 komen de asielaanvragen hoofdzakelijk uit Aziatische¹², Europese¹³ en Afrikaanse¹⁴ landen (CGKR, 2011).

2.2.2 Illegale migratie en populatie in onwettig verblijf

⁶ In ons onderzoek verwijst beleid naar de combinatie van regelgeving en handhaving van de regelgeving.

⁷ Dit zijn personen met een niet-Belgische nationaliteit.

⁸ Na de eerste oliecrisis in 1974 kwam de Belgische arbeidsmarkt zwaar onder druk waarna beslist werd om een einde te stellen aan de arbeidsmigratie (CGKR, 2009).

⁹ Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat de immigratie omwille van familiehereniging wel nog mogelijk bleef (CGKR, 2009).

¹⁰ Het migratiesaldo is het verschil tussen het aantal immigraties en het aantal emigraties in één jaar (CGKR, 2008, p.15).

¹¹ Sinds 1992 zijn Noord-Afrika (vooral Marokko), Turkije en Italië de voornaamste streken/landen waaruit nieuwe Belgen afkomstig zijn (CGKR, 2008).

¹² In 2010 kwamen 8,9% van de aanvragen uit Irak en 7,1% uit Afghanistan.

¹³ In 2010 kwamen 9,3% van de aanvragen uit Kosovo, 7,7% uit Rusland en 6,2% uit Servië.

¹⁴ In 2010 kwamen 7% van de aanvragen uit Guinee en 3,9% uit de Democratische Republiek Congo.

Tot op heden is het onmogelijk om de illegale migratie naar België en het aantal personen dat onwettig in België verblijft terdege in kaart te brengen, daar er geen databanken beschikbaar zijn die hieromtrent relevante informatie bevatten (CGKR, 2008). Wetenschappelijk onderzoek naar illegale immigratiestromen en naar personen in onwettig verblijf is nagenoeg onbestaand. Hoewel men dus in gedachten moet houden dat gepubliceerde cijfers niet gebaseerd zijn op een wetenschappelijke methode, zouden volgens bepaalde schattingen tussen de 40.000 en 140.000 personen onwettig in België verblijven (Kaizen & Nonneman, 2007).

2.2.3 Economische migratie

Regelgeving

Tot op heden vormen economische motieven, naast familiale en humanitaire redenen, belangrijke drijfveren voor migratie (CGKR, 2011; De Mangeleer, De Meulenaer & El Asjadi, 2002). Na een belangrijke arbeidsimmigratiestop, afgekondigd in 1974 (zie voetnoot 8), nam de economische migratie de laatste jaren weer toe. Hoewel economische drijfveren van migranten doorheen de jaren niet in belang zijn afgenomen, is de vraag vanuit bepaalde sectoren van de Belgische arbeidsmarkt aan buitenlandse arbeidskrachten - en hieraan gekoppeld vanuit de Belgische overheid - echter wel opnieuw gegroeid (CGKR, 2009).

Economische migratie wordt door de Belgische overheid gecontroleerd door de (individuele) aflevering van arbeidskaarten en arbeidsvergunningen (CGKR, 2006). In principe moeten vreemdelingen die in België in loondienst willen werken, in het bezit zijn van een arbeidskaart, tenzij ze van deze verplichting zijn vrijgesteld¹⁵. Het recht van niet-EU onderdanen om in een EU-land te komen werken *als werknemer* is afhankelijk van de nationaliteit van de onderdanen en wordt geregeld door verschillende akkoorden en communautaire voorschriften. Doorgaans moeten de meeste van deze onderdanen over een arbeidskaart B beschikken. *Zelfstandigen* die niet tot de EU behoren, moeten in principe vooraf een beroepskaart voor vreemdelingen verkrijgen (CGKR, 2010b).

Binnen de EU heeft elke EER-onderdaan het recht om te wonen en werken in eender welk EU-land (zonder visum gedurende maximum 3 maanden), dankzij het vrij verkeer van personen. Als gevolg van de uitbreiding van de EU in 2004 en 2007 is hier evenwel een beperking op ingesteld. De bestaande EU-lidstaten kregen toen de mogelijkheid om gedurende een afgebakende overgangperiode de vrije toegang tot hun arbeidsmarkt geheel of gedeeltelijk te beperken. In België was er voor werknemers van acht van de tien landen die op 1 mei 2004¹⁶ zijn toegetreden een overgangperiode voorzien tot 30 april 2009, waarin een arbeidskaart B nodig was om de arbeidsmarkt te betreden. Echter, omdat er bepaalde tekorten werden vastgesteld op de Belgische arbeidsmarkt, werd door de regering beslist om vanaf 1 mei 2006 de toekenning van arbeidskaarten aan werknemers uit de nieuwe lidstaten te versoepelen voor de knelpuntberoepen¹⁷ (Pacolet & De Wispelaere, 2010)¹⁸. Dezelfde overgangsmaatregelen gelden voor onderdanen uit Roemenië en Bulgarije t.e.m. 31 december 2013.

Van heinde en verre voor seizoenarbeid?

Cijfermateriaal omtrent de nationaliteiten van seizoenarbeiders in de tuinbouw¹⁹ tonen aan dat deze sector gekenmerkt wordt door een belangrijke mate van economische migratie. Hoewel de categorie 'Belgische nationaliteit' het grootst aantal seizoenarbeiders in de Limburgse tuinbouw in 2010 herbergde (4.427

¹⁵ De huidige tewerkstelling van buitenlandse werknemers in België wordt geregeld door de wet van 30 april 1999 en het Koninklijk Besluit van 9 juni 1999 (Loose & Lamberts, 2010).

¹⁶ De overgangsmaatregelen golden niet voor Malta en Cyprus.

¹⁷ Voorbeelden: ingenieur, accountant, fruitplukker, vrachtwagenchauffeur.

¹⁸ Concreet hield dit in dat voor de aanvraag van een vergunning en arbeidskaart geen marktonderzoek moest gebeuren en dat een arbeidsvergunning en arbeidskaart B binnen de vijf werkdagen werd afgeleverd.

¹⁹ Het cijfermateriaal is gebaseerd op gegevens van de Sociale Zekerheid en omvat aldus enkel de geregistreerde seizoenarbeiders.

seizoenarbeiders), had het overgrote deel van de seizoenarbeiders (10.556) een vreemde nationaliteit. De drie meest vertegenwoordigde niet-Belgische nationaliteiten waren de Poolse (1.089), de Bulgaarse (351) en de Indische (313). De seizoenarbeid leent zich dan ook uitstekend tot (tijdelijke) economische migratie. Enerzijds vraagt het seizoengebonden karakter van de arbeid²⁰ flexibele arbeidskrachten die gedurende een in de tijd afgebakende periode werken. Anderzijds voorziet het huidige beleid omtrent de seizoenarbeid dat arbeiders slechts gedurende 65 dagen aan een voordelig tarief²¹ kunnen werken in de tuinbouw. Het tijdelijk karakter van de seizoenarbeid maakt dit werk minder aantrekkelijk voor Belgen, maar des te aantrekkelijk voor buitenlanders²², die hun thuissituatie slechts voor een relatief beperkte periode hoeven te verlaten om een aardig centje bij te verdienen.

Aangezien zowel fruitplukker als arbeider in de land-en tuinbouw in Vlaanderen²³ erkend zijn als knelpuntberoep, is het voor Bulgaren en Roemenen mogelijk om via de versnelde procedure een arbeidskaart B te bekomen om in de fruitpluk te komen werken. In 2010 werden in België in totaal 11.193 arbeidskaarten B afgeleverd voor knelpuntberoepen²⁴. Het merendeel hiervan was afgeleverd aan Roemenen (8.039). Aan Bulgaren werden 3.154 arbeidskaarten B afgeleverd. Het merendeel van de arbeidskaarten werden afgeleverd in de provincie Antwerpen (3.418), op de voet gevolgd door Limburg (2.092). In Limburg zien we dat de grote meerderheid van de arbeidskaarten zijn afgeleverd voor een knelpuntberoep in de landbouw en jacht (1.721).

In het kader van ons doctoraatsonderzoek naar de informele economie, bestuderen we momenteel de seizoenarbeid in Limburgse fruitsector. Gezien het hoge aantal buitenlanders dat in de seizoenarbeid wordt tewerkgesteld, stellen we ons in deze bijdrage de vraag in welke mate zij deelnemen aan informele activiteiten verbonden aan deze tewerkstellingsvorm.

3. Op stap in de fruitgaarden

3.1 Op welke wijze...

Via documentanalyses, dossieranalyses²⁵, participerende observatie²⁶ en semi-gestructureerde interviews (methodentriangulatie) met werkgevers, seizoenarbeiders en experts (datatriangulatie, Flick, 2007), trachten we een zo betrouwbaar en volledig mogelijk beeld te vormen van de onderzochte case. Tot dusver zijn 51 interviews afgenomen: 20 met werkgevers, 16 met seizoenarbeiders (autochtone Belgen, allochtone Belgen, Polen en Roemenen) en 15 met experts (onderverdeeld in drie categorieën: beleidsontwikkeling, handhaving, ondersteuning). Onderstaande bespreking van de resultaten heeft enkel betrekking op de interviews, daar de dossieranalyses nog dienen te worden uitgevoerd.

3.2 ... komen we wat te weten?

²⁰ Doorgaans gaat het om plukken van fruit, sorteren van fruit en snoeien van fruitbomen.

²¹ Werkgevers betalen 37,75% sociale zekerheidsbijdragen op een vast dagloon dat in 2011 16,58€ bedraagt. Dit impliceert dat een werkgever 6,26€ sociale zekerheidsbijdrage moet betalen per dag en per seizoenarbeider. Seizoenarbeiders betalen dankzij de werkbonus nagenoeg geen sociale zekerheidsbijdragen. Indien een seizoenarbeider echter langer dan 65 dagen werkt, moet hij worden ingeschreven als vaste werknemer, wat een heel pak duurder is voor zowel werkgever als werknemer.

²² In deze bijdrage verwijst de term 'buitenlander' naar een persoon met een niet-Belgische nationaliteit.

²³ Bericht van 5 mei 2006 over de vaststelling van de lijst van beroepen voor versoepelde procedure van arbeidskaarten in het Vlaamse Gewest ter uitvoering van het koninklijk besluit van 21 april 2006 tot wijziging van het koninklijk besluit van 9 juni 1999 houdende uitvoering van de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers, naar aanleiding van de verlenging van de overgangsbepalingen die werden ingevoerd bij de toetreding van nieuwe lidstaten tot de Europese Unie, *B.S.* 18 mei 2006.

²⁴ Deze cijfers zijn ons ter beschikking gesteld door het Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie, dienst arbeidsmigratie en uitzendkantoren.

²⁵ Analyses van dossiers op het niveau van de politie, inspectiediensten, parket en arbeidsauditoraat.

²⁶ Tijdens onze eerste casestudie hebben we twee maal de kans gekregen om mee op stap te gaan tijdens gemeenschappelijke controles in de fruitsector (zie infra).

3.2.1 Informele economie in de Limburgse seizoenarbeid

De seizoenarbeid in de Haspengouwse fruitsector wordt gekarakteriseerd door een combinatie van formele en informele activiteiten. De informele activiteiten betreffen niet aangegeven arbeid die drie vormen kan aannemen: 1) geen dimona-melding²⁷; 2) tussenpersonen en 3) tewerkstelling van illegalen. Waar de eerste en laatste vorm ontkend worden door de seizoenarbeiders, wordt het bestaan van tussenpersonen door hen wel erkend en becommentarieerd. Kenmerkend is de verwevenheid met de formele economie: indien informaliteit voorkomt, is dit in combinatie met formele tewerkstelling.

Fruit met een donker kleurtje

De eerste vorm houdt in dat sommige (Belgische) seizoenarbeiders niet worden aangemeld bij de Sociale Zekerheid. Hoewel de meeste werkgevers toegeven dat niet-geregistreerde arbeid in de seizoenarbeid voorkomt, zou dit volgens hen - in tegenstelling tot in de jaren '90, begin jaren 2000 - vandaag maar in beperkte mate plaatsvinden. De voornaamste reden hiervoor is de toegenomen controles in de loop van de jaren 2000. Alle ondervraagde seizoenarbeiders stellen ofwel niet op de hoogte te zijn van dergelijke praktijken - hoewel ze niet per definitie uitsluiten dat het zou voorkomen - ofwel afgeschrikt te zijn door de risico's verbonden aan zwartwerk (hoge boetes voor werkgevers, boetes voor werknemers, verlies/vermindering uitkeringen...).

Het tewerk stellen van niet geregistreerde seizoenarbeiders vindt volgens de meerderheid van de werkgevers plaats op momenten en plaatsen waarop de pakkans relatief klein is, bijvoorbeeld in afgesloten hangars of tijdens de winter. Volgens de leden van de inspectiediensten gebeuren de controles in het fruit sedert 2010 echter meer verspreid over het jaar om de pakkans te vergroten, wat blijkbaar nog niet geweten is door de werkgevers. Het niet aangeven van seizoenarbeid gebeurt hoofdzakelijk bij Belgische seizoenarbeiders. Seizoenarbeid uitgevoerd door buitenlanders vindt volgens werkgevers grotendeels op een formele manier plaats, wat bevestigd wordt door de bevroegde leden van de inspectiediensten.

*Tussenpersonen*²⁸

Zowel werkgevers als sommige (buitenlandse) seizoenarbeiders erkennen het bestaan van tussenpersonen, i.e. personen (Belgen of vreemdelingen) die tegen betaling werk bezorgen aan een derde persoon. Opvallend genoeg beschouwen de seizoenarbeiders - die het bestaan van tussenpersonen erkennen - dit fenomeen als een volledig normaal onderdeel van de tewerkstelling. Waar vroeger voornamelijk Indische, Turkse en Spaanse seizoenarbeiders via tussenpersonen werk vonden, zijn tussenpersonen tegenwoordig actief bij de rekrutering van Poolse, Roemeense, Bulgaarse en Hongaarse seizoenarbeiders. Echter, volgens de meeste werkgevers zijn de hoogdagen van tussenpersonen ietwat voorbij. Werkgevers die Oost-Europese seizoenarbeiders tewerkstellen, vinden doorgaans zonder tussenpersonen voldoende nieuwe seizoenarbeiders (dankzij mond-op-mond reclame en het netwerk van de arbeiders). Deze evoluties nemen echter niet weg dat de markt van tussenpersonen is verdwenen. Afhankelijk van het type tussenpersoon²⁹, variëren de prijzen die seizoenarbeiders aan de tussenpersoon moeten betalen tussen de 50 en de 300€. Seizoenarbeiders vertellen niet te weten hoeveel werkgevers moeten neertellen aan tussenpersonen. Werkgevers die reeds gebruik maakten van tussenpersonen vermelden liever geen concrete sommen.

Illegale tewerkstelling

²⁷ Déclaration immédiate-onmiddellijke aangifte van tewerkstelling aan de RSZ, verplicht voor seizoenarbeiders in de land-en tuinbouw sedert 1 juli 2006.

²⁸ Voor zover tussenpersonen hun diensten verlenen t.o.v. buitenlanders is dit verboden conform art.12 van de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers (B.S. 21 mei 1999). Ook werkgevers die via tussenpersonen buitenlandse werknemers tewerk stellen, zijn in overtreding met deze wet.

²⁹ Zo zijn er seizoenarbeiders die als extraatje fungeren als tussenpersoon, maar bestaan er ook 'professionele' tussenpersonen die duurder zijn.

Tewerkstelling van illegalen zou volgens de meeste werkgevers niet meer (bewust) voorkomen, gezien de hoge risico's die hieraan verbonden zijn. Onbewuste tewerkstelling van illegalen wordt door nagenoeg alle werkgevers daarentegen niet uitgesloten, vooral bij Indische seizoenarbeiders. Sommige werkgevers zouden het immers moeilijk hebben om diverse Indische seizoenarbeiders van elkaar te onderscheiden. Dit kan ertoe leiden dat illegale seizoenarbeiders de legale vervangen zonder de werkgever hiervan op de hoogte te brengen. Bovendien zouden in malafide Indische milieus valse paspoorten gefabriceerd en verhandeld worden, waarmee illegaal verblijvende Indiërs aan de slag gaan. De bevroegde handhavers bevestigen de problematiek van de valse passen binnen dit milieu, maar waarschuwen tevens voor uitvergoting of veralgemening van deze problematiek.

3.2.2 Motieven voor informaliteit: *money talks*

Nagenoeg alle werkgevers en experts erkennen dat werkgevers die met Belgische seizoenarbeiders werken zeer frequent een druk voelen uitgaande van deze seizoenarbeiders om hun tewerkstelling niet (consequent) aan te geven. Reden hiervan is de vaststelling dat een belangrijk aantal van deze seizoenarbeiders een uitkering krijgt. Indien zij inkomsten uit arbeid ontvangen, moeten ze dit aangeven aan de bevoegde diensten waarna hun uitkering in functie hiervan wordt aangepast. Niet aangeven van arbeid leidt daarentegen tot een combinatie van inkomsten uit arbeid en uit uitkeringen. Sociale fraude, dus.

Verder is de beperking van 65 dagen (zie 2.2.3) een potentiële reden voor het toelaten van zwartwerk. Werkgevers die enkel met Belgen willen/kunnen werken, ervaren behoorlijk wat moeilijkheden om seizoenarbeiders te vinden³⁰. Nochtans dient het fruit - eens het rijp is - op korte tijd te worden geplukt. Verder dienen werkgevers, indien de noodzakelijke werkzaamheden niet zijn afgewerkt in de loop van de 65 dagen, (om formeel in orde te zijn) op zoek te gaan naar nieuwe seizoenarbeiders of dienen ze hun seizoenarbeiders in te schrijven als vaste werknemer, wat een heel pak duurder uitkomt. Gevolg? Werkgevers werven eenieder aan die het fruit wil plukken en/of seizoenarbeiders worden niet alle dagen ingeschreven en werken aldus langer dan de toegestane 65 dagen. Voor werkgevers met Belgische seizoenarbeiders vormen de rekruteringsmoeilijkheden en de druk uitgeoefend door hun seizoenarbeiders aldus de voornaamste motieven om over te gaan tot zwartwerk.

Naast motiverende factoren bestaan er echter ook factoren die werkgevers en werknemers ervan weerhouden om arbeid niet aan te geven. Het groot aantal controles en de hoge (financiële) gevolgen van betrapting springen eruit als meest belangrijke factoren, zowel voor werkgevers als voor werknemers. Immers, het niet naleven van de dimona-verplichtingen wordt in het sociaal strafwetboek gecategoriseerd als een heel zware inbreuk (niveau 4) en wordt gestraft met een gevangenisstraf van zes maanden tot drie jaar en een strafrechtelijke geldboete van 600 tot 6.000€ (of met een van die straffen afzonderlijk; zonder opdecimes) of met een administratieve geldboete van 300 tot 3.000€ voor de werkgever³¹. Werknemers kunnen naast een (tijdelijk) verlies van hun uitkering onder bepaalde voorwaarden ook onderhevig zijn aan een administratieve of strafrechtelijke sanctie. Handhavers nuanceren deze factor echter. Zij zijn van oordeel dat de sector in het nabije verleden sterk gecontroleerd is geweest, maar dat dit sedert 2008 minder het geval is. Dit wordt overigens bevestigd in het jaarverslag van de arrondissementcel Limburg en in het aantal vooropgestelde controles in de fruitsector in het kader van de arrondissementcellen (zie 4.5). Naast controles identificeren werkgevers nog andere inhibitoren zoals 1) minder zwart geld, 2) negatieve publiciteit voor het bedrijf en 3) de mogelijkheid om buitenlandse seizoenarbeiders aan te werven als legaal alternatief.

³⁰ Dit wordt bevestigd door het feit dat arbeider in land-en tuinbouw erkend is als een knelpuntberoep.

³¹ Verder moeten werkgevers ook een solidariteitsbijdrage betalen aan de RSZ, dat op basis van diverse factoren wordt berekend.

De aangehaalde redenen om gebruik te maken van de diensten van tussenpersonen zijn vrij voor de hand liggend. Seizoenarbeiders laten zich bijstaan door tussenpersonen omdat ze hen in staat stellen een job te vinden die ze zonder hun tussenkomst niet zouden vinden of kunnen organiseren. Het feit dat ze hiervoor een bepaalde som moeten betalen, weegt niet op tegen het loon dat ze op het einde van de rit overhouden. Werkgevers die reeds de hulp inriepen van tussenpersonen geven aan dat dit uit pure noodzaak was. Hoewel ze aangeven morele bedenkingen te hebben bij deze aanpak, achtten ze het wel een eenvoudige manier om een moeilijk (rekruterings)probleem op te lossen.

3.2.3 Conclusie

Hoewel de seizoenarbeid in de zuid-Limburgse fruitsector volgens onze voorlopige resultaten grotendeels gekenmerkt wordt door een formeel karakter, kan niet ontkend worden dat informele activiteiten eveneens aanwezig zijn. Meer specifiek worden om diverse redenen bepaalde activiteiten (seizoenarbeid van Belgen en/of illegalen, activiteiten van tussenpersonen) niet aangegeven aan de RSZ, wat wijst op sociale fraude. Weliswaar moet hier opgemerkt worden dat het niet noodzakelijk economische migranten zijn die in de door ons onderzochte case in de informele economie terecht komen. De informele sector lijkt voornamelijk ingevuld door Belgische seizoenarbeiders, werkgevers en (al dan niet Belgische) tussenpersonen³². Financiële motieven lokken zowel werkgevers als Belgische seizoenarbeiders naar de informaliteit. Bij werkgevers is dit echter op indirecte wijze. Zij geven toe aan de gepercipieerde druk van Belgische seizoenarbeiders omwille van rekruteringsmogelijkheden en het bijhorend gevaar van verlies van oogst.

4. Handhavingsactoren inzake sociale fraude

De strijd tegen de sociale fraude en illegale arbeid staat reeds sedert een aantal jaren hoog op de politieke agenda (SIOD, 2008). Fraude (niet enkel sociale fraude, maar ook andere vormen van fraude) kent immers diverse nefaste implicaties zoals de verstoring van de (reguliere) arbeidsmarkt, verstoring van de economie (o.a. oneerlijke concurrentie), aantasting van de geloofwaardigheid en de financiering van de overheid, aantasting van het sociaal zekerheidssysteem en aantasting van de menselijke waardigheid (bv. in geval van relaties met mensenhandel) (Devlies, 2011). In deze strijd zijn dan ook diverse actoren actief, zowel op beleidsmatig als op uitvoerend vlak.

4.1 College en Ministerieel Comité voor de strijd tegen de fiscale en sociale fraude

Het College vormt samen met het Ministerieel Comité³³ voor de strijd tegen de fiscale en sociale fraude een belangrijk hulporgaan voor de staatssecretaris voor de coördinatie van de strijd tegen de fiscale en de sociale fraude. De opdrachten van beide organen situeren zich op het beleidsmatig niveau. Concreet dienen deze organen jaarlijkse actieplannen m.b.t. de strijd tegen de fiscale en sociale fraude uit te werken, de uitvoering ervan op te volgen, toezicht te houden op de uniforme toepassing van de wetgeving in het land, de algemene politiek inzake de strijd tegen de fiscale en sociale fraude vast te stellen en de prioriteiten van de diensten betrokken bij deze strijd te bepalen (art.2 en 3 KB 29 april 2008).

4.2 Dienst georganiseerde sociale fraude (GSF) van de federale politie

³² Aangezien we nog onvoldoende informatie hebben omtrent illegale tewerkstelling van illegalen, willen we hier nog geen verdere uitspraken over doen.

³³ Beide opgericht bij KB van 29 april 2008 houdende oprichting van het College voor de strijd tegen de fiscale en sociale fraude, *B.S.* 8 mei 2008.

Deze dienst valt onder de centrale dienst voor de bestrijding van de georganiseerde economische en financiële delinquentie (CCDGEFID), dat zelf een onderdeel is van de directie fraudebestrijding van de federale gerechtelijke politie. De dienst herbergt een gemengde ondersteuningscel (OCS) en een operationele cel. In het kader van deze bijdrage is vooral de OCS van belang. Deze werd opgericht naar aanleiding van het samenwerkingsprotocol inzake de strijd tegen de ernstige en georganiseerde fraude, dat op 8 juni 2010 werd ondertekend. De OCS geeft uiting aan een samenwerking tussen de federale politie en de sociale inspectiediensten. Ze bestaat uit vier sociaal inspecteurs en twee vertegenwoordigers van de federale politie. Het doel van deze cel is om ernstige vormen van sociale fraude in een vroeg stadium te detecteren en een halt toe te roepen³⁴.

4.3 Sociale Inlichtingen en Opsporingsdienst (SIOD)

De SIOD is opgericht in 2006 als opvolger van de Federale Raad voor de strijd tegen illegale arbeid en de sociale fraude en het Federale Coördinatiecomité. Het is een overkoepelend beleidsorgaan dat de federale sociale inspectiediensten ondersteunt in de aanpak van de sociale fraude en illegale arbeid (FOD Sociale Zekerheid, 2010). De dienst is samengesteld uit drie pijlers: 1) de Algemene Raad van Partners; 2) het Federaal Aansturingsbureau; en 3) de Arrondissementscellen (SIOD, 2010). Hoewel de naam het omgekeerde doet vermoeden, behoort opsporing van sociale fraude niet tot de opdrachten van het SIOD. De kernopdracht van het SIOD bestaat uit de coördinatie en ondersteuning van de samenwerking tussen de diensten die erin vertegenwoordigd zijn en bevoegd zijn voor de strijd tegen de sociale fraude en de illegale arbeid³⁵ (Brisart, 2011a). Deze opdracht wordt vertaald in het opstellen van een jaarlijks beleidsplan met betrekking tot de aanpak van bijdragefraude, uitkeringsfraude en illegale arbeid (mét opvolging van de uitvoering van dit plan!), waarin een gemeenschappelijk visie op de strijd tegen de sociale fraude wordt geëxpliciteerd.

4.4 Arrondissementscellen

Oorspronkelijk zijn de arrondissementscellen opgericht ingevolge het samenwerkingsakkoord van 30 juli 1993³⁶ tussen de federale sociale inspectiediensten (Brisart, 2011a)³⁷. Het doel van de oprichting van de cellen betrof de organisatie van gezamenlijke controleacties per gerechtelijk arrondissement en in samenwerking met diverse partners (o.a. politiediensten, inspectiediensten). In elke cel worden maandelijkse vergaderingen georganiseerd met het oog op het plannen van gemeenschappelijke controleacties met de diensten die deel uitmaken van de cellen³⁸. Deze controles zijn voornamelijk gericht op niet-aangegeven of deels aangegeven werknemers en op buitenlandse werknemers zonder arbeidskaart (SIOD, 2008). Voor het jaar 2011 is het aantal gemeenschappelijke controles over heel België vastgelegd op 10.000 (SIOD, 2011). Volgens het actieplan 2011 van de SIOD, betreft de hoofdopdracht van de cellen

³⁴ Zie hiervoor <http://www.carldevlies.be/nl/news/345/61/Samenwerkingsprotocol-moet-sociale-fraude-voorkomen/d,Detail.html> (20 december 2011).

³⁵ O.a. de vier federale sociale inspectiediensten, regionale inspectiediensten bevoegd inzake tewerkstelling van buitenlandse werknemers, bepaalde diensten bevoegd voor uitkeringsfraude (bv. Rijksdienst voor Pensioenen, Rijksdienst voor ziekte- en invaliditeitsverzekering).

³⁶ Protocol 30 juli 1993 betreffende de samenwerking tussen de verschillende sociale inspectiediensten tot coördinatie van de controles bij inbreuk op de arbeids- en de sociale wetgeving.

³⁷ Diverse wetten hebben later het bestaan van deze cellen bevestigd en verder gespecificeerd (Pacolet & De Wispelaere, 2010). Zie bv. de wet van 3 mei 2003 houdende oprichting van de Federale Raad voor de strijd tegen de illegale arbeid en de sociale fraude, het Federale Coördinatiecomité en de Arrondissementscellen, B.S. 10 juni 2003 en de Programmawet I van 27 december 2006 (art.320-324), B.S. 28 december 2006. Art. 322 van de Programmawet I voorziet tevens in de organisatie van de GRI's (besloten Groep voor Regionale Interventie), wat beschouwd kan worden als een beperkte kernvergadering in de schoot van de cellen. De GRI's zijn eveneens belast met de organisatie en coördinatie van controles op de naleving van de sociale wetgeving inzake illegale arbeid en sociale fraude. De uitvoering van minimaal twee acties per maand moet hieraan tegemoet komen.

³⁸ Onder andere de arbeidsauditeur (voorzitter van de cel), vertegenwoordigers van de vier federale sociale inspectiediensten, een vertegenwoordiger van de FOD Financiën, een magistraat van het parket van de Procureur des Konings, een medewerker van de federale politie, een vertegenwoordiger van de SIOD (Brisart, 2011a).

in 2011 de strijd tegen de niet-aangegeven arbeid (net zoals dit in 2008-2009 het geval was). Hiertoe moeten prioritair controles gebeuren in de bouwsector, de horecasector, de vleessector en de schoonmaaksector.

In 2010 werden te Hasselt 7 vergaderingen gehouden van de arrondissementscel, bijgewoond door RVA, TSW, SI, RSZ, Riziv, inspectie werkgelegenheid en sociale economie van de Vlaamse Gemeenschap, Directie Controle en Bemiddeling, Toezicht Welzijn op het Werk, SIOD, RSVZ, lokale opsporingsdienst van de FOD Financiën en het arbeidsauditoraat. Diverse controles en dossiers worden gemeenschappelijk door de leden van de cel uitgevoerd en opgevolgd. Deze cel staat immers niet alleen in voor de uitvoering van systematische controles in de bouw, fruit, horeca, kleinhandel en diverse kleinere sectoren zoals kappers, garages, interimkantoren, maar ook voor de opvolging van een groot aantal dossiers die op klachten gebaseerd zijn. Ook de onderzoeken die door de gerechtelijke overheden worden opgelegd, komen in handen van de arrondissementscel (X, 2011).

In 2010 heeft de cel³⁹ in totaal gedurende 167,75 dagen controles uitgevoerd, op 2049 plaatsen. Hierbij werden 1425 werkgevers en 4692 werknemers gecontroleerd. In totaal werden 1460 inbreuken vastgesteld. Het merendeel hiervan betrof de sociale documenten⁴⁰ van werknemers die niet in orde waren (432 of 18,17% van het totaal aantal inbreuken). Indien we in detail kijken naar de systematische controleacties van de cel in de fruitsector, tellen we 23,13 controledagen, 173 controleplaatsen, 143 gecontroleerde werkgevers en 1437 gecontroleerde werknemers. In totaal kregen 22 werkgevers een pro justitia (PJ) voor zwartwerk, werden 79 zwartwerkers betrapt, ontvingen 11 werkgevers een PJ voor illegale arbeid, werden 16 illegale werknemers aangetroffen, en werden 13 volledig werklozen en 2 deeltijds werklozen op heterdaad betrapt (X, 2011).

De cel berekent verder jaarlijks een zwartwerkindex⁴¹, dat een indicator vormt voor de mate waarin een sector zich conform de wettelijke bepalingen gedraagt. Volgens de cel geeft deze index de gevoeligheid van een sector aan voor zwartwerk. Voor de fruitsector bedroeg deze index 24,82%. Na de horeca (72,96%) bekleedde de fruitsector daarmee de tweede plaats inzake zwartwerkgevoeligheid in 2010⁴² in het arrondissement Hasselt. De zwartwerkindex in het fruit lag in 2010 hoger dan de twee voorgaande jaren, maar lager dan in de periode 1996-2003 en in 2005. In het fruit bedroeg de verhouding tussen het aantal PJ's uitgeschreven door de RVA en het totaal aantal werknemers 1,04% in 2010. Dit is iets hoger dan in 2009, maar lager dan in de periode 1996-2008.

De cel concludeert dat het aantal controledagen, gecontroleerde plantages en werkgevers dalen in vergelijking met de vorige jaren, conform de afspraak om minder controles uit te voeren, maar deze wel meer te spreiden over het jaar (niet enkel in het plukseizoen). Er is echter wel sprake van een stijging in het procentuele aantal vaststellingen zwartwerk en illegale arbeid. Volgens de cel ligt dit deels aan een betere spreiding van het aantal controles over het ganse jaar (X, 2011).

4.5 De federale sociale inspectiediensten

Kenmerkend voor de bijzondere inspectiediensten is hun proactieve en preventieve werkwijze. Hoewel de inspectiediensten eveneens reactief te werk gaan (bv. n.a.v. klachten), voeren ze - in tegenstelling tot de

³⁹ Het cijfermateriaal omvat de gegevens m.b.t. systematische controles (dus cijfers omtrent de afhandeling van klachten zijn niet inbegrepen), uitgevoerd door ten minste 2 inspectiediensten tegelijkertijd of door één van de vier federale inspectiediensten samen met de politie en die gemeld zijn aan het secretariaat.

⁴⁰ Bijvoorbeeld het personeelsregister, dimona (dat het aanwezigheidsregister heeft vervangen).

⁴¹ Deze index betreft de verhouding per sector tussen het aantal werkgevers en de som van het aantal opgestelde PJ's voor sociale documenten, illegale arbeid en deeltijdse arbeid.

⁴² Ter vergelijking: de index bedroeg 22,78% in de kleinhandel; 17,41% in de categorie varia (samenvoeging van diverse sectoren); 12,04% in de bouw en 3,33% in de autostrades.

reguliere politiediensten - veel meer preventieve controles op eigen initiatief. Hun objectief ligt meer in het nagaan of de bijzondere (straf)wetgeving al dan niet wordt nageleefd, eerder dan in opsporing of recherche (Ponsaers, 2011). De preventieve rol van de inspectiediensten wordt bovendien versterkt door diverse bepalingen in het Sociaal Strafwetboek⁴³ (Brisart, 2011b).

Een prominente plaats in de strijd tegen de sociale fraude, gekoppeld aan de strijd tegen de illegale arbeid, is voorbehouden voor volgende vier federale sociale inspectiediensten: 1) inspectie van de Directie Toezicht Sociale Wetten (TSW); 2) de Sociale Inspectie (SI); 3) de inspectie van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ) en 4) de inspectie van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA) (SIOD, 2008). De bevoegdheden van deze bijzondere inspectiediensten werden voor de inwerkingtreding van het nieuw sociaal strafwetboek omschreven in de wet op de arbeidsinspectie van 16 november 1972.

De vier federale sociale inspectiediensten hebben in de strijd tegen sociale fraude en illegale arbeid een aantal gemeenschappelijke bevoegdheden zoals:

- Onmiddellijke aangifte van tewerkstelling (Dimona);
- Sociale documenten (bv. individuele rekening, studentenovereenkomst);
- Arbeidskaarten voor niet-vrijgestelde buitenlandse werknemers;
- Verplichte aangifte van buitenlandse werknemers gedetacheerd in België (Limosa);
- Deeltijdse werknemers (met uitzondering van de RSZ-inspectie);
- Beroepskaarten voor buitenlandse zelfstandigen (met uitzondering van de RVA-inspectie);
- Mensenhandel (met uitzondering van de RVA-inspectie);
- Verblijfsvergunning (met uitzondering van de RVA-inspectie) (SIOD, 2010).

Naast deze gemeenschappelijke bevoegdheden beschikt elke federale sociale inspectiedienst over specifieke bevoegdheden. Een uitgebreide bespreking van deze bevoegdheden valt evenwel buiten het bestek van deze bijdrage.

Uiteraard zijn ook nog andere diensten betrokken bij de strijd tegen de sociale fraude, zoals de tewerkstellingsinspectiediensten van de gewesten en gemeenschappen en de inspectiediensten van de openbare instellingen van sociale zekerheid (SIOD, 2010).

4.6 Conclusie

Het moge duidelijk wezen dat er op het vlak van sociale fraude heel wat leeft in België. De introductie en recente inwerkingtreding van het Sociaal Strafwetboek heeft op regulerend vlak de verdienste gehad de versnipperde wetgeving op het vlak van sociaal strafrecht te centraliseren. Op het vlak van handhaving van het sociaal strafrecht en sociale fraude, bestaan diverse beleidsorganen, samenwerkingsverbanden en toezichthoudende diensten, die samen een gemeenschappelijke visie en gecoördineerde aanpak van de sociale fraude ambiëren. Preventie - niet alleen van sociale fraude en illegale arbeid maar ook van criminele feiten zoals uitbuiting en mensenhandel - vormt een kernaspect van de gedeelde visie en aanpak.

5. Besluit

In deze bijdrage zijn we op zoek gegaan naar de relatie tussen economische migratie en informele economie binnen de seizoenarbeid in de zuid-Limburgse fruitsector. Deze case wordt gekenmerkt door een belangrijke mate van tijdelijke economische migratie, in die zin dat grote aantallen buitenlanders

⁴³ Bv. de introductie van een apart boek (deel I van het Sociaal Strafwetboek) betreffende preventie, dat bepalingen omhelst m.b.t. de SIOD, m.b.t. de bevoegdheden van de inspectiediensten (bv. waarschuwingen geven), m.b.t. de administratieve geldboeten e.d. Een van de doelstellingen van het wetsontwerp van het Sociaal Strafwetboek was bovendien het aanpassen van een aantal bevoegdheden van de inspectiediensten aan de noden van een betere preventie (Brisart, 2011b).

jaarlijks naar de streek afzakken om er gedurende een drietal maanden fruit te plukken en/of te sorteren. Deze mensen worden gedreven door financiële motieven, daar ze in België op drie maanden tijd naar hun normen veel geld kunnen verdienen.

Op basis van onze interviews en analyses van cijfermateriaal concluderen we dat informele economie wel degelijk voorkomt in de seizoenarbeid in de Limburgse fruitsector, zij het in verwevenheid met de formele economie. De drie geïdentificeerde vormen van informaliteit vallen onder de juridische noemer sociale fraude. Op basis van onze eerste resultaten blijkt dat de meeste economische migranten die hier tijdelijk komen werken niet verzeild geraken in de informaliteit. Enerzijds is er bij de buitenlandse seizoenarbeiders weinig tot geen vraag naar informaliteit⁴⁴. Door het verschil in loon (en levensstandaard) tussen hun land van herkomst en België, zijn ze tevreden met wat ze in de Belgische seizoenarbeid op drie maanden tijd kunnen verdienen⁴⁵. Bovendien ervaren velen de wens om na de drie maanden terug naar hun familie te keren of elders te gaan werken. Verder is het zo dat de buitenlandse seizoenarbeiders doelgericht naar België komen: alvorens in hun land van herkomst te vertrekken weten ze bij welke werkgever ze aan de slag kunnen. Anderzijds profileren de meeste werkgevers - die migranten in dienst hebben - zich niet als vragende partij voor informaliteit. Aangezien zij geen rekruteringsmoeilijkheden ervaren (vooralnog zijn er voldoende migranten die seizoenarbeid willen komen verrichten), willen ze het risico op betrapping (en daaraan verbonden sancties) niet nemen. Ze laten liever verschillende ploegen buitenlanders gedurende 65 dagen werken. Vooral Belgische seizoenarbeiders lijken voorstander te zijn van zwartwerk. Wat is daarvan de reden? Is het een overlevingsstrategie? Is het een uiting van rebellie? Of is het gewoon gretigheid? Een eenzijdig antwoord kan ons inziens op dit moment in het onderzoek niet gegeven worden. Immers, sommigen percipiëren een uitkering als onvoldoende om een waardig leven te leiden, terwijl andere personen hier een heel andere visie over hebben. Bijkomend onderzoek zou nodig zijn om hier een duidelijker zicht op te verwerven.

Zowel werkgevers als beleidsmakers en handhavers zijn ervan overtuigd dat de prevalentie van zwartwerk in de Limburgse seizoenarbeid danig is verminderd in vergelijking met een 5 à 10 tal jaar geleden. Bovendien identificeren de drie groepen dezelfde factoren als mogelijke redenen hiervan. Zowel de specifieke regelgeving ter zake⁴⁶ als het handhavingsbeleid zou een ontradend effect hebben gehad. Ter volledigheid moet hierbij evenwel worden opgemerkt dat sommige aspecten van de regelgeving (bv. beperking van 65 dagen) voor sommige personen juist een aanmoedigend effect kan hebben. Desalniettemin lijkt vooral de handhaving van het beleid - sterk gericht op preventie - de bedoelde effecten te hebben op het vlak van sociale fraude in de onderzochte case. Echter, deze stelling dient uiteraard genuanceerd te worden in die zin dat onze onderzoeksresultaten nog voorlopig zijn.

6. Uitleiding: Een economische reflectie op illegale markten⁴⁷

Het is de verdienste van Dominique Boels om de relatie tussen de informele economie en de migratie te hebben uitgewerkt. Deze bijdrage leent zich als geen ander om er bij wijze van uitleiding een korte rechtseconomische reflectie aan toe te voegen die aansluit bij het aan de Universiteit Gent bestaande 'discours' ter zake (Bouckaert, 1984). De rechtseconomie of de 'law and economics' benadering is een van oorsprong Angelsaksische richting in de economie die kan worden gedefinieerd als de economische analyse en/of studie van het recht. Gebruikmakend van een economische methodologie enerzijds en een conceptueel kader anderzijds heeft deze benadering vooral oog voor de economische gevolgen van het

⁴⁴ We willen nogmaals benadrukken dat we ons niet uitspreken over de situatie m.b.t. illegale tewerkstelling daar we op dit moment nog onvoldoende informatie hebben (bv. geen interviews met illegale seizoenarbeiders).

⁴⁵ De meeste migranten komen niet in de seizoenarbeid werken omdat ze anders niet overleven. De meesten komen om extra geld te verdienen voor bv. studies te betalen, verbouwingen te financieren, medische/tandheelkundige operaties te financieren ed.

⁴⁶ Hiermee bedoelen we regelgevende maatregelen die specifiek betrekking hebben op de seizoenarbeid in de fruitsector bv. 65 dagen regeling, introductie van dimona voor seizoenarbeid in land-en tuinbouw in 2006, knelpuntberoepregeling...

⁴⁷ Bijdrage van prof.dr. Marc Cools.

recht (Hirsch, 1999) en bij uitbreiding voor deze van de criminaliteit. De rechtseconomie kent een aantal theoretische assumpties en kernbegrippen zoals daar zijn: het methodologisch individualisme, de rationele keuze, de stabiele voorkeuren en het marktevenwicht (Matthys, 2010).

Het bestaan van een informele economie en een illegale markt is per definitie een economisch gegeven (Beckert & Wehinger, 2011) en verdient terecht ook de aandacht van de criminologie (Beckert & Wehinger, 2011). Het is dus eerst noodzakelijk de begrippen economie en markt te verduidelijken. Economie gaat over wensen en doelstellingen van actoren en hoe men deze tracht te vervullen door gebruik te maken van gekozen schaarse en alternatief aanwendbare private en publieke middelen (Samuelson & Nordhaus, 2001; Van Meerhaeghe, 1984; Berlage & Decoster, 2000). Markten zijn dan weer plaatsen waar kopers en verkopers elkaar ontmoeten of vraag en aanbod een evenwicht doen ontstaan in de vorm van een marktprijs (Samuelson & Nordhaus, 2001; Chalmin, 2000; Van Meerhaeghe, 1984). Het bestaan van een informele economie en een illegale markt impliceert een illegale marktuitwisseling tussen vraag en aanbod door de bestaande regelgevingen te schenden (Beckert & Wehinger, 2011).

De informele economie en de illegale markt dient vooreerst te worden benaderd vanuit het methodologisch individualisme. Deze kijkt op de sociale werkelijkheid meent dat alle verklaringen in de sociale wetenschappen, uitiem beschouwd, louter in termen van individuen gesteld moeten zijn. Sociale fenomenen worden gezien als louter interpersonele relaties (Bostyn, 2001). Men kan het methodologisch individualisme dan ook definiëren als een: ‘principe épistémologique qui dénie toute réalité aux entités sociales pour rendre compte des phénomènes sociétaux par des processus complexes de composition des interactions entre les individus’ (Laurent, 1998, p. 92). Ook bij L. von Mises vinden we deze aanpak. Zo stelt hij dat ‘human life is an unceasing sequence of single actions’ (von Mises, 1996, p. 41 – 46). F. Hayek plaatst dit methodologisch individualisme bovendien in de context van de ‘spontane ordening’. Volgens hem staat de ‘ordre spontané’ voor ‘le résultat de l’action humaine sans être pour autant le fruit d’un dessein humain, donc sans avoir été conçu, voulu, planifié par un individu ou un groupe d’individus en vue de servir des fins particulières’ (Dostaler, 2001, p. 82). Met andere woorden: ‘onder vigeur van universele gedragsregels die een vrij domein voor elk individu waarborgen zal zich een spontane ordening van menselijke gedragingen ontwikkelen die veel complexer is dan men ooit door weloverwogen maatregelen zou kunnen bereiken’ (Kotterman-Van De Vosse, 1994, p. 50). De spontane ordening laat zich het best gelden in de competitieve (Hayek, 1980) economie. Hier geldt: ‘the most explicit and systematic development of the insight that order in society is a spontaneous formation is given by the economic theory of market exchanges, where the thesis that unhampered markets display a tendency to equilibrium is the most obvious application’ (Gray, 1998, p. 31). Het methodologisch individualisme heeft tot gevolg dat alle in de informele economie en migratie betrokken (vraag en aanbod) actoren per definitie economisch handelen vanuit een persoonlijke, vrije en rationele keuze (Cornish & Clarke, 1986) die op haar beurt opnieuw andere individuen aanzetten tot het maken van een analoge keuze waardoor er een vorm van spontane ordening en marktevenwicht optreedt. De wederzijdse handel blijft bestaan (Hoffman, McCabe & Smith, 2005), zij het dan binnen een informele en illegale doch reëel bestaande markt.

Ten tweede dient te worden opgemerkt dat de informele economie en de migratie als markt ook een aantal kenmerken heeft die macro-economische gevolgen heeft. Legale immigratie is vanuit een demografisch oogpunt vaak een goede zaak die geen invloed heeft op de totale tewerkstelling van autochtonen doch eerder een nieuwe complementaire markt doet ontstaan (Borjas, 2008). Het spreekt voor zich dat de informele economie en de illegale migratie dus ook een complementaire markt doet ontstaan die echter een andere coördinerende werking (Kay, 2003) kent en een invloed heeft op de waarde van de aangeboden diensten, de competitie en de contractuele vrijheden en verplichtingen. Zo is de economische waarde dito kwaliteit van de aangeboden informele diensten altijd afwijkend van de bestaande marktprijs en de gangbare kwaliteit. Bovendien creëert deze complementaire markt een verstoorde (Belage & Decoster, 2000) marktstructuur tussen vragers en aanbieders en kent ze andere contractuele verhoudingen (Beckert

& Wehinger, 2011). Dit laatste heeft tot gevolg dat de eigendomsrechten onvoldoende worden beschermd, dat de rechtmatige handelsbekwaamheid wordt beperkt (Beckert & Wehinger, 2011) en bedreiging en geweld een middel worden tot het afdwingen van de contractuele bepalingen (Posner, 1995; Fiorentini, 2000).

Deze markt maakt, ten derde, het voorwerp uit van een marktfaling waardoor de overheid moet tussenkomen, doch slechts minimaal (Dolfsma, 2011). Net zoals bij de illegale drugsmarkt is het vanuit de overheid sterk doen interveniëren op de vraag- en de aanbodzijde in een illegale markt niet zinvol en zelfs paradoxaal. Immers wanneer men de vraag zou kunnen doen dalen, vermindert de prijs (Caulkins & Reuter, 2004) die door in te werken op het verminderen van het aanbod weer zou stijgen (Caulkins & Macoun, 2005; Van Velthoven & Van Wijck, 2001; Sieberg, 2001).

Dit wil zeggen dat de overheid slechts kan aansturen op een 'market-based' regulering door het legaal maken en het beschermen van de illegale eigendomsrechten en de contractuele verhoudingen (Veljanovski, 2006; Sieberg, 2001). Dit kan door, zoals bijvoorbeeld Milton Friedman het stelt (Ebenstein, 2007), de illegale markt te legaliseren wat de kosten voor de staat inzake controle en beheersing doet afnemen (Buomberger, 2011) en voor de betrokken vragers en aanbieders tot meer politieke, sociale en economische bescherming zal leiden (Stevenson, 1997).

Bibliografie

- ADRIAENSSENS, S., VAN MEETEREN, M., PACOLET, J., DE WISPELAERE, F., HENDRICKX, J. & ENGBERSEN, G. (2009). "De ongekende samenleving: schattingen en inzichten over irreguliere migranten en economische schaduwactiviteiten". <http://hiva.kuleuven.be/resources/pdf/publicaties/R1276.pdf> (15 maart 2011).
- BAYER, R. (2006). "A contest with the taxman – the impact of tax rates on tax evasion and wastefully invested resources", *European Economic Review*, 50, 1071-1104.
- BECKERT, J., WEHINGER, F. (2011). *In the Shadow. Illegal Markets and Economic Sociology*, Freiberg, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 24p.
- BERLAGE, L., DECOSTER, A., (2000). *Inleiding tot de Economie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 751p.
- BOUCKAERT, B., (1984). *Recht op zoek naar economie ?*, Gent, E. Story-Scientia wetenschappelijke uitgeverij, 49p.
- BORJAS, G., (2008). 'Immigration', in HENDERSON, D. (Ed.), *The Concise Encyclopedia of Economics*, Indianapolis, Liberty Fund, 253-257.
- BOSTYN, F., (2001). *Adam Smith en het ontstaan van individualisme als methode*, Garant, Leuven, 239p.
- BRISART, I. (2011a). "Structuren voor samenwerking inzake sociale fraude" in Jorens, Y. (Ed.) *Sociaal strafrecht. Van controle tot veroordeling*, Brugge, Die Keure, 59-85.
- BRISART, I. (2011b). "Naar een nieuw sociaal strafwetboek" in Jorens, Y. (Ed.) *Sociaal strafrecht. Van controle tot veroordeling*, Brugge, Die Keure, 283-354.
- BUOMBERGER, T., (2011). 'Milton Friedman 1912 – 2006', in LUCHINGER, R. (Ed.), *Twaalf economen die je moet kennen*, Amsterdam, Uitgeverij Business Contact, 120 – 132.
- CAULKINS, J., MACOUN, R., (2005) 'Analyzing Illicit Drug Markets When Dealers Act with Limited Rationality', in PARISI, F. & SMITH, V. (Eds.), *The Law and Economics of Irrational Behavior*, Stanford, Stanford University Press, 315-338.
- CAULKINS, J., & REUTER, P., (2004). *Illicit drug Markets and Economic Irregularities*, Santa Monica, RAND, 1 - 21.
- CGKR (2006). *Groenboek over de economische migratie. Bijdrage van het Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding (België) aan het Europees overleg*. 15p. http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=96&thema=2&select_page=216 (23 november 2011).

- CGKR (2008). *Migratie. Jaarverslag 2007*. Brussel, CGKR, 176p.
http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=19&thema=2&select_page=216 (23 november 2011).
- CGKR (2009). *Ben ik een migrant? De geschiedenis van onze migraties*. 19p.
http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=69&thema=2&select_page=216 (23 november 2011).
- CGKR (2010a). *Migratie. Jaarverslag 2009*. Brussel, CGKR, 236p.
http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=117&thema=4&select_page=216 (23 november 2011).
- CGKR (2010b). *Jaarverslag 2009 Mensenhandel-smokkel. In een schijn van wettelijkheid*. CGKR, Brussel, 138p.
- CGKR (2011). *Migratie. Jaarverslag 2010*. Brussel, CGKR, 236p.
http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=131&thema=2&select_page=216 (23 november 2011).
- CHALMIN, P., (2000). *Le marché, éloge et refutations*, Lassay-les-Châteaux, Economica, 59p.
- CORNISH, D., & CLARKE, (1986). *The Reasoning Criminal. Rational Choice Perspectives on Offending*, New York, Springer-Verlag, 246p.
- DELL'ANNO, R. (2003). *Estimating the shadow economy in Italy: a structural equation approach*. Working paper N°2003-07, Department of economics, University of Aarhus, Denmark.
- DE MANGELEER, K., DE MEULENAER, T. & EL ASJADI, L. (2002). "Illegale migratie en mensensmokkel" in Vermeulen, G. (Ed.), *Aspecten van Europees materieel strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 169-230.
- DEVLIES, C. (2011). "Inleiding", in Jorens, Y. (Ed.) *Sociaal strafrecht. Van controle tot veroordeling*, Brugge, Die Keure, 1-9.
- DOBOVSEK, B. (2009). "The changing problems of the informal economy". Crimprev paper.
<http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/index.php?id=220> (15 maart 2011).
- DOLFSMA, W., (2011). 'Government Failure – Four Types', *Journal of Economic Issues*, Vol. XLV, No.3, 593 – 604.
- DOSTALER, G. (2001). *Le libéralisme de Hayek*, Paris, La Découverte, 121p.
- EUROPESE COMMISSIE (2007). Mededeling van de Commissie aan de Raad, het Europees Parlement, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's. Intensievere bestrijding van zwartwerk, Brussel, COM, 12 p. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0628:FIN:NL:PDF>
- EBENSTEIN, L., (2007). *Milton Friedman. A Biography*, New York, Palgrave MacMillan, 286p.
- FIorentini, G., (2000). 'Organized Crime and Illegal Markets', in BOUCKAERT, B., & DE GEEST, G. (Eds.), *The Economics of Crime and Litigation*, Cheltenham, Edward Elgar, iorentini, 434 – 459.
- FLICK, U. (2007). *Designing qualitative research*, London, Sage, 130p.
- FOD SOCIALE ZEKERHEID (2010). *Jaarverslag 2009. Samenspel*.
<http://socialesecurity.fgov.be/rapport/2009/docs/nl/rapport-2009-nl.pdf> (18 november 2011).
- GRAY, J., (1998). *Hayek on Liberty*, London, Routledge, 187p.
- HAYEK, F., (1980). *Individualism and Economic Order*, Chicago, The University of Chicago Press, 269p.
- HENRY, S. & SILLS, S. (2006). "Informal economic activity: early thinking, conceptual shifts, continuing patterns and persistent issues – a Michigan study", *Crime, Law and Social Change*, 45, 263-184.
- HIRSCH, W., (1999). *Law and Economics: an introductory analysis*, San Diego, Academic Press, 358p.
- HOFFMANN, E., McCABE, K., & SMITH, V., (2005). 'What makes trade possible', in PARISI, F., & SMITH, V. (Eds.), *The Law and Economics of Irrational Behavior*, Standford, Standford University Press, 169 - 185.
- KAIZEN, J. & NONNEMAN, W. (2007). "Irregular migration in Belgium and organised crime: an overview" in *International Migration*, 45 (2), 121-146.

- KAY, J., (2003). *The Thruth about Markets. Their Genius, their limits, their follies*, London, Penguin Books, 478p.
- KB van 29 april 2008 houdende oprichting van een Ministerieel Comité voor de strijd tegen de fiscale en sociale fraude, B.S. 8 mei 2008.
- KOTTERMAN-VAN DE VOSSE, I., (1994), *De visie van Hayek. Een pleidooi voor persoonlijke vrijheid*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 431p.
- LAURENT, A. (1998). *Les grands courants du libéralisme*, Paris, Armand Colin, Paris, 95p.
- LIPPENS, R. & PONSAERS, P. (2006). “Re-visiting the informal economy: introductory notes”, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 45, 259-261.
- LOOSE, M. & LAMBERTS, M. (2010). *De tewerkstelling van allochtonen in de land-en tuinbouw. Een kwantitatieve en kwalitatieve beschrijving van de huidige situatie*, Onderzoeksrapport, Departement Landbouw en visserij, Afdeling Studie en monitoring, HIVA-KUL, Brussel, , 114p.
- MATTHYS, J., (2010). *Private Security Companies and Private Military Companies. A Comparative and Economical Analysis*, Antwerpen, Maklu, 260p.
- PACOLET, J. & DE WISPELAERE, F. (2010). “Migratie en ondergrondse economie”, *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 44, 28-60.
- PERRIN, N. (2006b). *Evolutie van het aantal vreemdelingen in België*. 29p. http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=80&thema=4&select_page=216 (23 november 2011).
- PONSAERS, P. (2011). “De bijzondere inspectiediensten onderzocht” in Jorens, Y. (Ed.) *Sociaal strafrecht. Van controle tot veroordeling*, Brugge, Die Keure, 11-32.
- POSNER, R., (1995). *Overcoming Law*, Cambridge, Harvard University Press, 597p.
- RENOOY, P. (1990). *The informal economy. Meaning, measurement and social significance*. (Academisch proefschrift). Elinkwijk, Utrecht, 198 p.
- SAMUELSON, P., & NORDHAUS, W., (2001). *Economics*, Boston, McGraw-Hill Irwin, 792p.
- SCHNEIDER, F. & BUEHN, A. (2009). “Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries”, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9> (27 June 2011).
- SHAPLAND, J. & PONSAERS, P. (2009a). “Introduction” in Shapland, J. & Ponsaers, P. (Eds.), *The informal economy and connections with organized crime*, The Hague, BJu Legal Publishers, vii-x.
- SHAPLAND, J. & PONSAERS, P. (2009b). “Potential effects of national policies on the informal economy” in Shapland, J. & Ponsaers, P. (Eds.), *The informal economy and connections with organized crime*, The Hague, BJu Legal Publishers, 1-21.
- SIEBERG, K., (2001). *Criminal Dilemmas. Understanding and Preventing Crime*, Berlin, Springer-Verlag, 180p.
- SIOD (2008). *De diensten voor de bestrijding van de illegale arbeid en de sociale fraude*. Gilly, Drukkerij Bietlot, 58 p. <http://www.siod.belgie.be/siodsirs/publicationDefault.aspx?id=22884> (17 november 2011).
- SIOD (2010). *Illegale arbeid en sociale fraude. Alles wat u dient te weten over de sociale inspectiediensten!* Losbladige publicatie, 61 p.
- SIOD (2011). *Actieplan 2011. Strijd tegen de sociale fraude*. <http://www.siod.belgie.be/siodsirs/publicationDefault.aspx?id=34706> (17 november 2011).
- SLOT, B.M.J. (2010). “Informeel economie: oorsprong, oorzaak en ontwikkeling”, *Justitiële Verkenningen*, Vol 36 (7), 9-24.
- STEVENSON, R., (1997). *Winning the war on Drugs. To Legalise or Not ?*, London, The Institute of Economic Affairs, 92p.
- VAN VELTHOVEN, B., & VAN WIJCK, P., (2001). *Recht en efficiëntie: een inleiding in de economische analyse van het recht*, Deventer, Kluwer, 435p.
- VAN MEERHAEGHE, M., (1984). *Handboek van de Economie*, Leiden, H.E. Stenfert Kroese B.V., 399p.

VANDE WALLE, G. & PONSAERS, P. (2006). "Formal and informal pharmaceutical economies in Third World countries: synergetic, symbiotic or parasitical?", *Crime, Law and Social Change, Vol.45*, 361-372.

VELJANOVSKI, C., (2006). *The Economics of Law*, London, The Institute of Economic Affairs, 179p.

VON MISES, L., (1996). *Human Action. A treatise on Economics*, San Francisco, Fox & Wilkes, 906p.

X (2011). *Jaarverslag arrondissementscel Limburg 2010*. Ons ter beschikking gesteld via TSW Hasselt.